پایان‌نامه، مدعا، رساله

مینو یغمایی، علیرضا منجمی*

مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی/ بهمن ۱۴۰۰؛ ۲۱(۵۷): ۵۴۲ تا ۵۴۳

از دیدگاه ریشه‌شناسی، thesis از کلمه یونانی Tithenai به معنای بیان یک گزاره (placing a proposition) برگرفته شده است. در واژه‌نامه‌ها واژه‌ی تز (تلفظ کلمه These در فرانسه که ما در فارسی آن را به کار می‌بریم) به دو معنا آمده است. در معنای اول، منظور نوشتاری مبسوط برگرفته از پژوهشی فردی در موضوعی خاص است که با هدف اخذ مدرک دانشگاهی نگاشته می‌شود. در معنای دوم، مراد ایده یا نظریه‌ای است که در قالب گزاره‌های منطقی صورت‌بندی شده و با ارائه مستندات و ادله از آن دفاع می‌شود. در زبان فارسی برای تز در معنای نخست واژه پایان‌نامه و در تعبیر دوم مدعا، پیشنهاد شده است.

ریشه واژه dissertation از کلمه لاتین disserere به معنی بحث و گفتگو است. در واژه‌نامه آن‌هم به معنای نوشته‌ای مشروح در مورد موضوعی مشخص است که برای اخذ مدرک دانشگاهی نگارش می‌شود.

هر چند Thesis و dissertation در مراکز آکادمیک مختلف در تعابیر متفاوت و گاهی به‌جای هم به‌کار می‌روند، معمولاً Thesis به گزارش پژوهشی که در پایان دوره کارشناسی ارشد انجام می‌گیرد، اطلاق می‌شود و Dissertation به فعالیت پژوهشی صورت گرفته طی دوره دکتری گفته می‌شود. علت اطلاق این دو واژه بار مفهومی متفاوت آنهاست. در Thesis فرد درباره‌ی موضوعی خاص به جستجو در متون می‌پردازد، دانش موجود را جمع‌آوری می‌کند و مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهد. در حالی که Dissertation پژوهشی اصیل (original) است که در آن مدعا یا نظریه‌ای جدید ارائه و از آن دفاع می‌شود. همان طور که اشاره شده thesis دو معنا دارد که در اینجا پایان‌نامه معادل معنای اول است، در صورتی که thesis به معنای دوم، یا همان مدعا، بخش کلیدی رساله محسوب می‌شود. به بیان دیگر هر رساله (Dissertation) شامل یک یا چند مدعاست. باید توجه داشت در علوم طبیعی و بخشی از علوم اجتماعی، از واژه‌ی مدعا کم‌تر استفاده می‌شود و به جای آن فرضیه (hypothesis) متداول است.

در ایران در آیین‌نامه‌های آموزشی دوره دکتری عمومی پزشکی و دوره دکتری تخصصی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی فعالیت پژوهشی دانشجویان این دوره‌ها تحت عنوان پایان‌نامه آمده است. اما در وزارت علوم، تحقیقات و فناوری اغلب به فعالیت پژوهشی دانشجویان کارشناسی ارشد پایان‌نامه و دانشجویان دکتری کلمه رساله اطلاق شده است.

در ایران رساله‌نویسی پیشینه‌ای طولانی دارد. به عنوان مثال، می‌توان به رساله‌هایی مانند رساله نبض اثر ابن‌سینا و رساله شرفیه اثر صفی‌الدین ارموی اشاره کرد. با مداقه در این سنت علمی، می‌توان دریافت اجتهاد و رساله با هم پیوندی تنگاتنگ دارند و آن کس دست به کار نوشتن رساله می‌شود که صاحب اجتهاد یعنی توانایی استنباط متون و

* **نویسنده مسؤول:** دکتر علیرضا منجمی (دانشیار)، گروه فلسفه علم و تکنولوژی، پژوهشکده مطالعات فلسفی و تاریخی علم، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی علوم انسانی تهران، تهران، ایران. monajemi.alireza@gmail.com

دکتر مینو یغمایی (استاد)، گروه زنان، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهیدبهشتی، تهران، ایران. (yaghmaeim@yahoo.com)

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۱۱/۲، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۹

[Downloaded from ijme.mui.ac.ir on 2026-11-15]

ارائه‌ی نظریات بدیع و نوآورانه باشد.
چنین انتظاری از دانشجویان دکترای تخصصی (PhD) هم می‌رود که در موضوع پژوهشی خود صاحب‌نظر شوند و از همین رو به دستاورد پژوهش وی بهتر است عنوان رساله اطلاق کنیم.
پیشنهاد می‌شود با توجه به هدف و ساختار پژوهش‌ورزی در ایران، گزارش پژوهشی دوره کارشناسی ارشد را پایان‌نامه و دوره دکتری را رساله بنامیم.

منابع برای مطالعه بیشتر:

1. Enago Academy. Thesis vs. Dissertation. [cited 2022 Jan 23]. available from: https://www.enago.com/academy/thesis-vs-dissertation /
2. Edalatnejad S. [Rahnamaye Negaresh Pajooheshe Daneshgahi(Maghaleh,Resaleh,Ketab)].Tehran: Nashre Ney; 2021

[Downloaded from ijme.mui.ac.ir on 2026-11-15]